فصلنامه علمی اقتصاد و بانکداری اسلامی، شماره پنجاه و یکم، تابستان ۱۴۰۴- صفحات ۱۱۳-۹۷

سیستم‌های ذخایر قانونی: مروری بر تجربه کشورهای منتخب

نوع مقاله: ترویجی

نسرین ابراهیمی[۱]

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۳/۲۲ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۷/۱

چکیده

ذخایر قانونی، حداقل درصد یا مبالغ بدهی‌هایی است که موسسات اعتباری ملزم به نگهداری آن به صورت نقدی یا به عنوان سپرده نزد بانک مرکزی هستند. این ذخایر به عنوان ابزاری برای تأثیرگذاری بر تقاضای نقدینگی در سیستم بانکی توسط بانک‌های مرکزی مورد استفاده قرار می‌گیرد. تصمیم‌گیری در خصوص ساختار ذخایر قانونی، نیازمند اولویت‌بندی اهداف از سوی بانک‌های مرکزی است. تنوع ذخایر قانونی ناشی از انتخاب‌های مختلف اهداف سیاستی هنگام تنظیم ابزارهای سیاستی است. به همین دلیل، ساختار ذخایر قانونی از کشوری به کشور دیگر متفاوت است. این تفاوت‌ها بر اساس ویژگی‌هایی همچون نوع بدهی قابل ذخیره، نسبت‌های ذخیره، دوره محاسبه و دوره نگهداری قابل مشاهده است. ۲۴ کشور از ۳۰ کشور عضو OECD از سیستم‌های ذخیره قانونی استفاده می‌کنند. همه کشورهای عضو EMU از یک سیستم واحد در خصوص ذخایر قانونی استفاده می‌کنند. در ایران نیز ویژگی‌های سیستم ذخایر قانونی مانند نسبت سپرده قانونی، نحوه محاسبه و دوره‌های محاسبه و نگهداری توسط بانک مرکزی تعیین می‌شود.

واژگان کلیدی: بانک مرکزی، سیاست پولی، سیستم ذخایر قانونی.

طبقه‌بندی JEL: E58,E52,E59

۱. دکتری اقتصاد، بانک اقتصاد نوین. nasrin.ebrahimmi@gmail.com

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-27]

مقدمه

بانک‌های مرکزی از ابزارهای مختلفی برای اثرگذاری بر عرضه و تقاضای نقدینگی در سیستم بانکی استفاده می‌کنند. این ابزارها عبارتند از: سیستم‌های ذخایر قانونی، عملیات بازار باز و تسهیلات قاعده‌مند. ابزار اول برای تأثیرگذاری بر تقاضای نقدینگی در سیستم بانکی و دو ابزار دیگر برای تعدیل عرضه نقدینگی استفاده می‌شود. این ابزارها بانک‌های مرکزی را قادر می‌سازد تا کل مانده سپرده‌ها را در حساب‌های تمام موسسات اعتباری نزد خود تحت تأثیر قرار دهند. برای مثال، هنگامی که بانک مرکزی قصد دارد نرخ بهره هدف شبانه را افزایش (کاهش) دهد یا در شرایطی که نرخ‌های بازار شبانه پایین‌تر (بالاتر) از نرخ هدف است، عرضه کل مانده سپرده در سیستم بانکی را نسبت به تقاضا کاهش (افزایش) می‌دهد تا نرخ بازار شبانه را به سطوح مطلوب نزدیک کند (اوبرایان[۱]، ۲۰۰۷).

ذخایر قانونی، حداقل درصد یا مبالغ بدهی‌هایی است که موسسات اعتباری ملزم به نگهداری آن به صورت نقدی (پول نقد در صندوق) یا به عنوان سپرده نزد بانک مرکزی (مانده ذخایر قانونی) هستند. تغییر ذخایر قانونی، تقاضای نقدینگی در سیستم بانکی را تغییر می‌دهد. به همین دلیل، چنین تغییراتی به ندرت رخ می‌دهد. برخی از بانک‌های مرکزی بابت مانده ذخایر قانونی به موسسات اعتباری پاداش[۲] می‌دهند و در مقابل بابت عدم رعایت الزامات ذخایر قانونی آن‌ها را جریمه می‌کنند.

برای تسهیل اجرای سیاست‌های پولی، بیست و چهار کشور از سی کشور عضو OECD ذخایر قانونی را برای تأثیرگذاری بر تقاضای نقدینگی سیستم‌های بانکی خود اعمال می‌کنند. ۱۲ کشور از این ۲۴ کشور، عضو اتحادیه اقتصادی و پولی اروپا (EMU) نیز هستند. شباهت‌ها و تفاوت‌هایی بین سیستم ذخایر قانونی در دوازده کشور عضو OECD و غیر عضو EMU وجود دارد. این در حالی است که همه کشورهای عضو EMU از یک سیستم واحد در خصوص ذخایر قانونی استفاده می‌کنند.

به‌طور کلی، تنوع سیستم ذخایر قانونی ناشی از انتخاب‌های مختلف اهداف سیاستی هنگام تنظیم ابزارهای سیاستی از سوی بانک‌های مرکزی است. برخی از انواع روش‌های متمایزسازی ذخایر قانونی عبارتند از: تمایز بر اساس سررسید بدهی‌ها، تمایز بر اساس نوع بدهی‌ها، تمایز بر اساس واحد پولی بدهی‌ها، تمایز بر اساس محل اقامت صاحبان بدهی‌ها و تمایز بر اساس دارایی‌های واجد شرایط ذخیره.

---

۱. O'Brien

۲. Remuneration

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-27]

مطالعه حاضر با هدف بررسی تجارب کشورهای مختلف در خصوص سیستم ذخایر قانونی تدوین شده است. در این راستا، ابتدا انگیزه‌های اصلی نگهداری ذخایر قانونی مرور شده است. سپس، مفاهیم اصلی مرتبط با این سیستم‌ها توضیح داده شده است. متناسب با این مفاهیم، ویژگی‌های اصلی سیستم ذخایر قانونی کشورهای عضو OECD ، کشورهای عضو EMU و ایران تشریح شده است. در ادامه و پس از بیان تفصیلی انواع روش‌های متمایزسازی ذخایر قانونی، تجربیات برخی از کشورها از جمله بلغارستان، ژاپن، لتونی، پرو، رومانی، روسیه و ترکیه آورده شده است. بخش پایانی نیز به جمع‌بندی اختصاص داده شده است.

۱- انگیزه‌های اصلی نگهداری ذخایر قانونی

در ادبیات موضوع، سه انگیزه اصلی برای نگهداری ذخیره قانونی برجسته شده است. این انگیزه‌های مختلف در طی زمان ایجاد شده‌اند:

- **احتیاطی**[۱]: ذخایر قانونی در ابتدا در راستای اهداف تنظیمی احتیاطی خرد مورد استفاده قرار می‌گرفت. در واقع، وجود ذخایر قانونی این اطمینان را ایجاد می‌کرد که بانک‌ها نسبت معینی از دارایی‌های نقد و با کیفیت بالا را به عنوان بافر نگه می‌دارند. اما امروزه برخی معتقد هستند که با توجه به سال‌ها تلاش در جهت انجام سلسله اقدامات نظارتی و تنظیمی با هدف افزایش بافر نقدینگی، این هدف محتاطانه در حال حاضر احتمالا منسوخ شده است (گری[۲]، ۲۰۱۱).
- **کنترل پولی**[۳]: به‌کارگیری ذخایر قانونی به منظور کنترل پولی معمولا از طریق دو کانال عمل می‌کند: ضریب فزاینده پول و اسپردهای نرخ بهره. از منظر ضریب فزاینده پول، ظرفیت بانک‌ها برای وام‌دهی (اعطای اعتبار) از طریق الزامات ذخایر قانونی محدود می‌شود (همان). به عبارت دیگر، کانال ضریب فزاینده پول از طریق کنترل ذخایر قانونی برای اثرگذاری بر رشد اعتبار بانکی عمل می‌کند و به‌طور غیرمستقیم باعث تغییر در نرخ بهره می‌شود (مونتورو و مورنو[۴]، ۲۰۱۱). از منظر اسپرد نرخ بهره، ذخایر قانونی که بدون پاداش هستند، یا نرخ پاداش[۵] آن‌ها کمتر از نرخ‌های بهره رایج در بازار است، بر اسپرد بین نرخ‌های سپرده و وام در

۱. prudential
۲. Gray
۳. Monetary Control
۴. Montoro and Moreno
۵. Remuneration Rate

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-27]

بانک‌های تجاری اثر می‌گذارد (گری، ۲۰۱۱). ذخایر قانونی همچنین می‌تواند مشابه سیاست پولی در طول چرخه‌های تجاری تعدیل شود. برای مثال، ذخایر قانونی می‌تواند به نحوی تعدیل شود که رشد تولید زیر روند بلندمدت را جبران کند (فدریکو، وگ و وولتین[۱]، ۲۰۱۴).

- **مدیریت نقدینگی**[۲]: ذخایر قانونی برای اهداف تنظیم نقدینگی نیز استفاده می‌شود. به‌نحوی‌که بانک‌های مرکزی با استفاده از آن تلاش می‌کنند بر نقدینگی سیستم بانکی تأثیر بگذارند تا فشار بر تورم، نرخ ارز و نرخ‌های بهره را کاهش دهند (OECD، ۲۰۱۸). برای مثال، میانگین‌گیری مانده ذخایر یکی از ابزارهای بسیار مؤثر برای مدیریت نقدینگی کوتاه‌مدت بانک‌ها است. همچنین، اگر در اقتصاد مانده ذخایر مازاد وجود داشته باشد، افزایش سطح ذخایر قانونی بدون پاداش (یا با پاداش پایین) می‌تواند راهی ارزان برای عقیم‌سازی تأثیر ذخایر مازاد (در راستای مدیریت ذخایر مازاد) باشد (گری، ۲۰۱۱).

علاوه‌بر موارد فوق، اخیراً ذخایر قانونی برای اهداف جدیدی مورد استفاده قرار می‌گیرد، به‌ویژه از زمانی که متمایز کردن نرخ ذخایر قانونی از ابعاد مختلف در دستور کار مقامات پولی قرار گرفته است (ترییر و همکاران[۳]، ۲۰۱۱).

۲- ویژگی‌های سیستم‌های ذخایر قانونی

به منظور درک بهتر سیستم‌های ذخایر قانونی، در این بخش مفاهیم اصلی مرتبط با این سیستم‌ها توضیح داده می‌شود.

بدهی‌های قابل ذخیره[۴]: بدهی‌های قابل ذخیره عبارت است از بدهی‌های مؤسسات اعتباری مشمول ذخیره قانونی. پایه ذخیره، میانگین بدهی‌های قابل ذخیره یک موسسه اعتباری در یک دوره محاسباتی است که مشمول یک نسبت ذخیره قانونی مثبت است. برخی از معیارهای مورد استفاده برای تعیین بدهی‌های مشمول عبارتند از سررسید، نوع بدهی (سپرده‌ها، وام‌ها، اوراق بدهی)، نوع دارنده (اشخاص، بانک مرکزی، موسسات اعتباری) و واحد پولی.

نسبت‌های ذخیره قانونی: نسبت ذخیره قانونی حداقل درصد بدهی‌های قابل ذخیره است که موسسات اعتباری باید برای برآورده کردن ذخایر قانونی نگه دارند. در حال حاضر، نسبت ذخیره قانونی در بیشتر کشورها بیش از ۵ درصد نیست. معیارهای مختلفی توسط بانک‌های مرکزی برای

---

۱. Federico, Vegh and Vuletin

۲. Liquidity Management

۳. Terrier et al

۴. Reservable liabilities

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-27]

تعیین این نسبت استفاده می‌شود. برخی از مهم‌ترین این معیارها عبارتند از نوع سپرده‌ها یا نقدینگی بدهی‌ها، میزان بدهی‌های قابل ذخیره، سررسید بدهی‌ها، واحد پولی بدهی‌ها، نوع دارنده سپرده‌ها و نوع شخصیت حقوقی موسسات اعتباری.

دوره‌های محاسباتی ذخیره[۱] (CP): دوره محاسباتی شامل روزهایی است که بدهی‌های قابل ذخیره برای محاسبه ذخیره قانونی استفاده می‌شود. این دوره ممکن اس شامل یک یا چند روز باشد. دوره محاسباتی یک روزه معمولاً در آخرین روز تقویمی یک ماه یا فصل تنظیم می‌شود. یک دوره محاسباتی چند روزه ممکن است شامل تعدادی از روزهای تقویمی متوالی یا چندین تاریخ پایان ماه یا فصل متوالی باشد.

دوره‌های نگهداری ذخیره[۲] (MP): دوره نگهداری شامل روزهایی است که مانده ذخیره پایان روز مؤسسه اعتباری برای تعیین اینکه الزامات ذخیره قانونی رعایت شده است یا خیر، استفاده می‌شود. یک دوره نگهداری چندروزه با قید ذخیره میانگین می‌تواند به نفع مدیریت نقدینگی سیستم بانکی توسط بانک مرکزی و همچنین مدیریت نقدینگی موسسات اعتباری توسط خودشان باشد. به ویژه، زمانی‌که دوره‌های نگهداری از دوره‌های محاسباتی مرتبط با آن عقب می‌افتند، بانک مرکزی از قبل، کل مانده ذخیره‌ای که مؤسسات اعتباری ملزم به نگهداری در طول دوره‌های نگهداری هستند، را می‌داند. موسسات اعتباری نیز از میانگین مانده ذخایر قانونی خود که باید برای دوره‌های نگهداری برآورده شود، اطلاع دارند. بنابراین، موسسات اعتباری می‌توانند ذخایر خود را روز به روز در طول دوره‌های نگهداری با توجه به وضعیت نقدینگی خود تغییر دهند تا بافری برای جذب ورودی‌ها یا خروجی‌های غیرمنتظره پرداختی ایجاد کنند. یک دوره نگهداری چندروزه با قید میانگین می‌تواند منافع دیگری نیز داشته باشد.

انواع سیستم‌های ذخیره قانونی: تعیین نوع سیستم ذخیره قانونی به این بستگی دارد که طول دوره‌های نگهداری و دوره‌های محاسباتی مربوط به آن تا چه انداز همپوشانی دارد. سیستم ذخیره قانونی را می‌توان به‌طور کلی در سه دسته طبقه‌بندی کرد: ۱) سیستم‌های ذخیره قانونی تأخیری[۳] (LRR) با دوره‌های نگهداری که بعد از آخرین روز دوره‌های محاسباتی مربوطه شروع می‌شوند؛ ۲) سیستم‌های ذخیره قانونی نیمه تأخیری[۴] (Semi-LRR) با دوره‌های نگهداری که تقریباً در اواسط

۱. Reserve Computation Periods
۲. Reserve Maintenance Periods
۳. Lagged Reserve Requirement Systems
۴. Semi Lagged Reserve Requirement Systems

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-27]

دوره‌های محاسباتی مربوطه شروع می‌شوند و ۳) سیستم‌های ذخیره قانونی همزمان [۱] (CRR) با دوره‌های نگهداری که کاملا با دوره‌های محاسباتی مربوطه همپوشانی دارد.

نرخ پاداش: ذخایر قانونی ممکن است باری را بر موسسات اعتباری تحمیل کند که به‌طور بالقوه شامل ۱) هزینه فرصت دارایی‌های نقد مشمول بهره در صورتی‌که به مانده‌های ذخیره قانونی با نرخ‌های بازار یک شبه سودی پرداخت نشود؛ ۲) از دست دادن نقدینگی وجوه موجود در حساب‌های ذخیره و ۳) هزینه‌های مرتبط با مدیریت ذخایر قانونی است. برای کاهش این بار، بسیاری از بانک‌های مرکزی نسبت‌های ذخیره قانونی را از اواسط دهه ۱۹۸۰ کاهش داده‌اند، بابت موجودی ذخایر قانونی پاداش پرداخت کرده‌اند و/یا نرخ‌های پاداش را افزایش داده‌اند. نرخ پاداش، گاهی نرخ سود نیز نامیده می‌شود.

جریمه عدم تطبیق: همه کشورهایی که دارای سیستم ذخیره قانونی هستند، جریمه‌هایی را در صورت عدم رعایت الزامات این ذخایر اعمال می‌کنند.

۱-۲- کشورهای عضو OECD

برای تسهیل اجرای سیاست‌های پولی، بیست و چهار کشور از سی کشور عضو OECD ذخایر قانونی را برای تأثیرگذاری بر تقاضای نقدینگی سیستم‌های بانکی خود اعمال می‌کنند. از این تعداد، دوازده کشور عضو اتحادیه اقتصادی و پولی اروپا (EMU) نیز هستند. خلاصه ویژگی‌های اصلی سیستم ذخایر قانونی در دوازده کشور عضو OECD و غیر عضو EMU در جدول زیر آمده است. این ویژگی‌ها عبارتند از: نوع سیستم ذخایر قانونی، نسبت‌های ذخیره قانونی، دوره‌های محاسباتی، دوره‌های نگهداری، تأخیر، نرخ پاداش و جریمه‌های عدم رعایت.

شباهت‌ها و تفاوت‌هایی بین سیستم ذخایر قانونی در دوازده کشور عضو OECD و غیر عضو EMU وجود دارد. این سیستم‌ها را می‌توان تقریباً به سه گروه تقسیم کرد: ۱) گروه اول شامل پنج سیستم ذخیره قانونی بسیار ناهمگون (سیستم‌های موجود در ژاپن، کره جنوبی، سوئیس، ترکیه و ایالات متحده)، ۲) گروه دوم شامل شش سیستم ذخیره قانونی بسیار مشابه (سیستم‌های موجود در جمهوری چک، مجارستان، ایسلند، لهستان و اسلواکی)، و ۳) گروه سوم شامل دو سیستم متمایز ذخیره قانونی (سیستم‌های موجود در مکزیک و انگلیس).

یکی از تشابهات موجود بین سیستم ذخایر قانونی در دوازده کشور عضو OECD و غیر عضو EMU ، نوع سیستم ذخیره قانونی است. به نحوی‌که فقط کره جنوبی از سیستم ذخیره قانونی نیمه تأخیری (Semi-LRR) استفاده می‌کند. مابقی کشورها (به جز مکزیک و انگلیس) سیستم

---

۱. Contemporaneous Reserve Requirement Systems

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-27]

ذخیره قانونی تأخیری (LRR) را به‌کار می‌گیرند. در مکزیک هر موسسه اعتباری مؤظف است در هر دوره نگهداری ۲۸ روزه تقویمی با رعایت محدودیت‌های مثبت و منفی روزانه، مانده میانگین ذخایر قانونی معادل صفر داشته باشد. در انگلیس مشارکت در سیستم ذخیره قانونی به‌جز بانک‌های تسویه حساب استرلینگ CHAPS و CREST برای بقیه بانک‌ها داوطلبانه است. مشارکت‌کنندگان در سیستم نیز اهداف کمی ذخایر قانونی خود را در محدوده اهداف کمی تعیین‌شده از سوی بانک مرکزی، حداقل ۲ روز کاری قبل از شروع هر دوره نگهداری مشخص می‌کنند.

از دیگر تشابهات می‌توان به نسبت‌های ذخیره قانونی اشاره کرد. از اواسط دهه ۱۹۸۰، بسیاری از بانک‌های مرکزی نسبت‌های ذخیره قانونی را کاهش داده‌اند. نسبت‌های ذخایر قانونی نهایی فعلی برای کشورهای OECD به جز نسبت‌های دو رقمی در ترکیه و آمریکا، از ۵ درصد تجاوز نمی‌کند. در خصوص تفاوت‌های موجود نیز می‌توان به نوع بدهی‌های قابل ذخیره اشاره کرد. همه دوازده کشور عضو OECD و غیر عضو EMU ، بدهی به بانک مرکزی را غیرقابل ذخیره می‌دانند. تمامی این کشورها به جز آمریکا، سپرده‌های سایر مؤسسات اعتباری را که مشمول همان سیستم ذخیره قانونی هستند، از بدهی‌های قابل ذخیره خارج می‌کنند. در آمریکا این نوع سپرده‌ها پس از تسویه بین موسسات اعتباری مشمول ذخیره قانونی می‌شود. دو کشور (سوئیس و انگلیس) بدهی‌های ارزی را به عنوان بدهی‌های غیرقابل ذخیره طبقه‌بندی می‌کنند. همچنین، فقط انگلیس برخی از بدهی‌های با سررسید طولانی را از ذخیره‌گیری معاف می‌کند.

جدول ۱: خلاصه ویژگی‌های اصلی سیستم ذخایر قانونی ۱۲ کشور عضو OECD و غیر عضو EMU

کشور	سیستم ذخیره قانونی	نسبت‌های ذخیره قانونی (درصد)	دوره‌های محاسباتی	دوره‌های نگهداری	تأخیر	نرخ پاداش	جریمه عدم رعایت
جمهوری چک	LRR	۰ و ۲	یک روز	۴ تا ۵ هفته	۴ تا ۵ هفته	نرخ ریپو دو هفته‌ای	۲۰۰٪ نرخ لومبارد
مجارستان	LRR	۰ و ۵	یک روز	یک ماه	یک ماه	نرخ پایه بانک مرکزی	محدودیت در نگهداری سپرده‌های بدون بهره

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-27]

کشور	سیستم ذخیره قانونی	نسبت‌های ذخیره قانونی (درصد)	دوره‌های محاسباتی	دوره‌های نگهداری	تأخیر	نرخ پاداش	جریمه عدم رعایت
ایسلند	LRR	۰ و ۲	۲ ماه- تاریخ های پایان ماه	یک ماه	۲۱ روز	بالاتر از نرخ حساب جاری	طبق نظر بانک مرکزی
ژاپن	LRR	۰,۰۵-۱,۳	یک ماه	یک ماه	۱,۵ ماه	-	۳,۷۵٪ نرخ تنزیل
کره جنوبی	Semi-LRR	۱-۵	نصف ماه	نصف ماه	۷ روز	-	۱٪
مکزیک	میانگین صفر			۲۸ روز		-	۲۰۰٪ نرخ ۲۸ روزه CETES
لهستان	LRR	۰ و ۳,۵	یک روز	یک ماه	یک ماه	۹۰٪ نرخ تنزیل	طبق نظر بانک مرکزی
اسلواکی	LRR	۲	یک روز	یک ماه	یک ماه	۱,۵٪	۵٪ بالاتر از نرخ بهره نهایی
سوئیس	LRR	۲,۵	۳ ماه- تاریخ های پایان ماه	یک ماه	۲۰ روز	-	۳٪ بالاتر از نرخ سپرده‌های یک ماهه
ترکیه	LRR	۶ و ۱۱	یک روز	۱۴ روز	۱۴ روز	۷۵٪ نرخ شبانه	۱۵۰٪ بالاتر از نرخ وام‌دهی
انگلیس		تعیین توسط بانک‌ها	نصف سال	۴ تا ۵ هفته	حداقل ۲ روز جلوتر از دوره نگهداری	نرخ رسمی	نرخ رسمی کمیته سیاست پولی
آمریکا	LRR	۰، ۳ و ۱۰	۱۴ روز	۱۴ روز	۳۰ روز	-	۱٪ بالاتر از نرخ اعتبار

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-27]

کشور	سیستم ذخیره قانونی	نسبت‌های ذخیره قانونی (درصد)	دوره‌های محاسباتی	دوره‌های نگهداری	تأخیر	نرخ پاداش	جریمه عدم رعایت
							اولیه

منبع: اوبرایان، ۲۰۰۷.

۲-۲- کشورهای عضو EMU

بانک مرکزی اروپا (ECB) به عنوان بانک مرکزی منطقه یورو از اول ژانویه ۱۹۹۹ مسئولیت اجرای سیاست‌های پولی اتحادیه اقتصادی و پولی اروپا (EMU) را بر عهده دارد. در سیستم یورو، بانک‌های منطقه یورو ملزم به نگهداری مقدار معینی از وجوه در حساب‌های جاری خود در بانک مرکزی ملی خود هستند. به این وجوه، ذخایر حداقلی گفته می‌شود. دوره نگهداری این ذخایر معمولاً یک دوره شش تا هفت هفته‌ای است. قبل از شروع هر دوره نگهداری، حداقل ذخایر قانونی به عنوان ۱٪ از بدهی‌های خاص در ترازنامه بانک‌ها (عمدتاً سپرده‌های مشتریان و اوراق بدهی با سررسید حداکثر تا دو سال) محاسبه می‌شود.

بانک‌ها باید مطمئن شوند که سطح میانگین ذخایر در حساب جاری آن‌ها، حداقل ذخایر قانونی را در طول دوره نگهداری برآورده می‌کند. بر این اساس، بانک‌ها نیازی به نگهداری یک مقدار دقیق در خصوص حداقل ذخایر قانونی در طول دوره نگهداری ندارند. این امر به آن‌ها اجازه می‌دهد با افزودن یا برداشت وجوه از ذخایر خود، نسبت به تغییرات کوتاه‌مدت در بازارهای پول واکنش نشان دهند. این امکان نیز به نوبه خود به تثبیت نرخ های بازار پول کمک می‌کند.

در پایان دوره نگهداری، بانک‌های مرکزی ملی منطقه یورو به حداقل ذخایری که بانک‌ها نزد آن‌ها دارند، بهره می‌پردازند. تا اکتبر ۲۰۲۲، نرخ بهره پرداختی برابر با نرخ بهره عملیات‌های تأمین مالی اصلی بود. این نرخ سپس به نرخی معادل نرخ تسهیلات سپرده کاهش یافت، قبل از اینکه در جولای ۲۰۲۳ روی صفر درصد تعیین شود. بر اساس قوانین فعلی، تمام وجوه موجود در حساب‌های جاری بانک‌ها که بیش از حداقل ذخیره قانونی باشد، در صورتی‌که نرخ تسهیلات سپرده‌گذاری بیشتر از صفر درصد باشد، ذخایر با نرخ صفر و در صورتی‌که نرخ تسهیلات سپرده‌گذاری کمتر از صفر باشد، ذخایر با نرخ تسهیلات سپرده‌گذاری پاداش داده می‌شوند.

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-27]

اگر بانک‌ها حداقل ذخایر قانونی خود را برآورده نکنند، طبق قوانین اتحادیه اروپا، بانک مرکزی اروپا اختیار اعمال جریمه‌هایی را دارد که متناسب با کسری ذخایر است. دلایل مختلفی وجود دارد که چرا بانک‌ها ممکن است حداقل ذخایر قانونی خود را برآورده نکنند، که اغلب به اشتباهات فنی یا عملیاتی مربوط می‌شود تا فقدان نگهداری کلی وجوه توسط بانک در بانک مرکزی ملی. بانک‌ها همچنین می‌توانند وجوهی را در حساب‌هایی غیر از حساب جاری، به عنوان مثال در تسهیلات سپرده، نگهداری کنند. بنابراین، نقض حداقل ذخایر قانونی لزوماً به این معنی نیست که یک بانک دارای وجوه کافی نیست.

جدول ۲: خلاصه ویژگی‌های اصلی سیستم ذخایر قانونی کشورهای عضو EMU

کشور	سیستم ذخیره قانونی	نسبت‌های ذخیره قانونی (درصد)	دوره‌های محاسباتی	دوره‌های نگهداری	تأخیر	نرخ پاداش	جریمه عدم رعایت
EMU	LRR	۰ و ۲	یک روز	۳ تا ۵ هفته	۱,۵ تا ۲,۵ ماه	میانگین نرخ بهره نهایی در دوره محاسبات	۵ درصد به علاوه نرخ بهره نهایی یا ۲۰۰ درصد از نرخ بهره نهایی یا نگهداری سپرده بدون بهره تا ۳۰۰ درصد کسری ذخیره قانونی

منبع: اوبرایان، ۲۰۰۷.

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-27]

۳-۲- ایران

در ایران مطابق بند ۳ ماده ۱۴ از «قانون پولی و بانکی کشور»، نسبت سپرده قانونی بانک‌ها از ۱۰ درصد تا ۳۰ درصد خواهد بود. بانک مرکزی ممکن است بر حسب ترکیب و نوع فعالیت بانک‌ها، نسبت‌های متفاوتی را برای آن‌ها در نظر بگیرد. در حال حاضر این نرخ توسط شورای پول و اعتبار تعیین می‌شود. اما بر اساس لایحه «طرح بانکداری جمهوری اسلامی ایران»، نرخ سپرده قانونی مربوط به هر یک از انواع سپرده‌ها توسط هیأت عالی بانک مرکزی تعیین خواهد شد. لازم به ذکر است سپرده‌های بین بانکی که صرفا در چارچوب بازار بین بانکی تودیع می‌شوند، مشمول تودیع سپرده قانونی نزد بانک مرکزی نمی‌گردند.

به استناد «شیوه‌نامه نحوه محاسبه و نگهداری سپرده قانونی بر اساس میانگین‌گیری» ابلاغی توسط بانک مرکزی، به‌منظور پیش‌بینی‌پذیر نمودن جریان ورودی و خروجی ذخایر و کاهش نوسانات نرخ سود در بازار بین بانکی و همچنین تسهیل مدیریت نقدینگی بین روز بانک‌ها، محاسبه و نگهداری سپرده قانونی نزد بانک مرکزی به صورت میانگین‌گیری از مانده روزهای دوره محاسبه و دوره نگهداری اجرا می‌شود. دوره محاسبه و دوره نگهداری سپرده قانونی، هر کدام ۱۴ روز و شامل کلیه روزهای کاری و تعطیل می‌باشند.

دوره محاسبه از روز شنبه شروع و تا پایان جمعه دو هفته بعد ادامه می‌یابد. در این دوره، مبلغ سپرده قانونی به صورت جداگانه برای کلیه روزهای دوره محاسبه، محاسبه شده و میانگین آن به‌عنوان مبلغ سپرده قانونی قابل تودیع نزد بانک مرکزی در دوره نگهداری در نظر گرفته می‌شود. دوره نگهداری سه روز پس از اتمام دوره محاسبه (اولین سه‌شنبه بعد از اتمام دوره محاسبه) شروع و چهارده روز بعد (دوشنبه دو هفته بعد) خاتمه می‌یابد.

بانک‌ها موظفند کلیه اطلاعات مربوط به هر دوره محاسبه سپرده قانونی را حداکثر یک روز قبل از آغاز دوره نگهداری سپرده قانونی به بانک مرکزی ارسال نمایند. در صورت افزایش سپرده قانونی و تاخیر در ارائه صورت محاسبات سپرده قانونی از سوی بانک‌ها، بانک مرکزی نسبت به محاسبه وجه التزام بر اساس ۱۰۰ درصد مبلغ افزایش و تعداد روز تاخیر اقدام می‌نماید.

به منظور تسهیل مدیریت نقدینگی روزانه، بانک‌ها می‌توانند حداکثر تا ۳۰ درصد سپرده قانونی خود را به صورت اعتبار بین‌روز به نحوی‌که میانگین مانده‌های روزانه در پایان دوره منفی نباشد، استفاده نمایند. در صورتی‌که میانگین مانده‌های روزانه حساب سپرده میانگین در دوره نگهداری برای بانک منفی شود، بانک مرکزی آن‌را اضافه برداشت در نظر می‌گیرد و وجه التزام اضافه برداشت متناسب با کسری حساب (معادل ۱۴ برابر میانگین حساب سپرده بین‌روز در دوره نگهداری) را از حساب جاری بانک کسر می‌کند.

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-27]

در این شیوه‌نامه نسبت سپرده قانونی برای تمامی سپرده‌های مشمول معادل ۱۰ درصد در نظر گرفته شده است. سپرده‌های مشمول ذیل چهار سرفصل تحت عنوان سپرده‌های دیداری، سپرده‌های قرض‌الحسنه پس‌انداز، سپرده‌های سرمایه‌گذاری مدت‌دار و سایر سپرده‌ها قرار می‌گیرند.

۳- ذخایر قانونی متمایز

تصمیم‌گیری در خصوص ساختار ذخایر قانونی، نیازمند اولویت‌بندی اهداف از سوی بانک‌های مرکزی است. زیرا دستیابی به اهداف مختلف ممکن است به ساختارهای متفاوتی در خصوص ذخایر قانونی نیاز داشته باشد. برای مثال، میانگین‌گیری ذخیره یک ابزار قدرتمند برای مدیریت نقدینگی است، اما اولویت دادن به این هدف منجر به تضعیف جنبه احتیاطی می‌شود (گری، ۲۰۱۱). بنابراین، تنوع ذخایر قانونی ناشی از انتخاب‌های مختلف اهداف سیاستی هنگام تنظیم ابزارهای سیاستی است. به همین دلیل، ساختار ذخایر قانونی از کشوری به کشور دیگر متفاوت است. در ادامه انواع روش‌های تمایزسازی ذخایر قانونی ارائه شده است (OECD، ۲۰۱۸).

تمایز بر اساس سررسید: کشورها می‌توانند ذخایر قانونی متمایز را بر اساس سررسید بدهی‌ها اعمال کنند. برای مثال، اگر ذخایر قانونی برای سپرده‌ها اعمال شود، یک کشور ممکن است برای سپرده‌های دیداری (کوتاه‌مدت) ذخایر بیشتری نسبت به سپرده‌های پس‌انداز یا مدت‌دار وضع کند. به طور مشابه، اگر ذخایر قانونی برای مجموعه گسترده‌تری از بدهی‌ها اعمال شود، اعمال ذخایر قانونی بالاتر بر بدهی‌های کوتاه‌مدت بانک‌ها را تشویق می‌کند تا سررسید بدهی‌های خود را طولانی‌تر کنند.

تمایز بر اساس نوع بدهی: کشورها همچنین ممکن است بسته به ماهیت بدهی‌ها، الزامات ذخیره را متمایز کنند برای مثال، ممکن است بین بدهی‌های اصلی یا غیر اصلی تمایز قایل شوند. کشورها همچنین ممکن است برخی از بدهی‌ها (مانند سپرده‌های دولت) را از داشتن ذخیره قانونی معاف کنند.

تمایز بر اساس واحد پولی بدهی‌ها: دو حالت در این نوع تمایز متصور است. نخست اینکه بانک‌های مرکزی ممکن است ذخایر قانونی بالاتری را برای بدهی‌های ارزی نسبت به بدهی‌های مبتنی بر واحد پول ملی اعمال کنند. این تصمیم ممکن است با هدف جلوگیری از استفاده از بدهی‌های ارزی در اقتصاد برای مبارزه با دلاری شدن، کاهش ریسک ارز در ترازنامه بانک‌ها و یا به منظور مدیریت جریان سرمایه اتخاذ شود. دوم اینکه ممکن است ذخایر قانونی کمتری برای بدهی‌های ارزی در مقایسه با بدهی‌های مبتنی بر واحد پول ملی در نظر گرفته شود. این سیاست

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-27]

ممکن است به بخش بانکی برای جذب سپرده‌های ارزی در راستای حمایت از حساب سرمایه کمک کند.

تمایز بر اساس محل اقامت طرف مقابل: کشورها گاهی اوقات ذخایر قانونی بالاتری را برای بدهی‌های اشخاص غیرمقیم نسبت به بدهی‌ها اشخاص ساکن در کشور اعمال می‌کنند. در مواردی که نرخ ذخایر قانونی برای بدهی‌های اشخاص غیرمقیم بیشتر از اشخاص مقیم برای همان دسته از بدهی‌ها است، ذخایر قانونی بالاتر عملاً یک مالیات نهایی بر بدهی‌های خارجی است و به هدف ممانعت از جریان سرمایه کمک می‌کند.

سایر: برخی دیگر از انواع تمایز در خصوص ذخایر قانونی مطرح است. یکی از این موارد، پاداش ذخایر است. نرخ پاداش ذخایر مازاد (یعنی ذخایر نگهداری شده بالاتر از سطح ذخایر قاونی) می‌تواند برای نشان دادن موضع سیاست پولی استفاده شود. این نرخ گاهی نرخ سود ذخایر مازاد نیز نامیده می‌شود. بیشتر کشورها پاداشی برای نگهداری ذخایر قانونی ندارند. تعداد کمی از کشورها که از این ابزار استفاده می‌کنند، معمولا پاداش را پایین‌تر از نرخ سیاستی و در مواردی نیز کمتر از نرخ بازار قرار می‌دهند. از دیگر تمایزات به کارگرفته شده در برخی از کشورها می‌توان به دارایی‌های واجد شرایط ذخیره اشاره کرد. ذخایر معمولا به صورت سپرده در بانک‌های مرکزی نگهداری می‌شوند. اما برخی از بانک‌های مرکزی دارایی‌های واجد شرایط ذخیره را به عنوان ذخایر قانونی لحاظ می‌کنند.

۱-۳- کشورهای منتخب

بلغارستان از سال ۲۰۰۹، تمایز ذخایر قانونی بر اساس محل اقامت را در دستور کار خود قرار داده است. به نحوی‌که نرخ ذخایر قانونی برای بدهی‌های افراد غیرمقیم این کشور معادل ۵ درصد و نرخ همان نوع بدهی برای افراد ساکن این کشور برابر با ۱۰ درصد است. این تمایز با هدف جذب منابع مالی خارجی انجام می‌شود. ذخایر در حال حاضر بدون پاداش است و برای بانک‌های داخلی و همچنین شعب بانک‌های خارجی در این کشور اجرا می‌شود. لازم به ذکر است که بلغارستان تا پیش از سال ۲۰۰۹، تمایز را بر اساس سررسید اعمال می‌کرد.

ژاپن تمایز ذخایر قانونی را بر اساس واحد پولی (پول خارجی در مقابل پول ملی)، نوع بدهی (سپرده‌های مدت‌دار نسبت به سایر سپرده‌ها)، سررسید بدهی، ارزش معوق بدهی‌ها و محل اقامت انجام می‌دهد. تمامی انواع ذخایر قانونی بدون پاداش بوده و باید به پول ملی نگهداری شوند. در حال حاضر، نسبت‌های ذخیره قانونی بدهی‌های ارزی افراد غیرمقیم پایین‌تر از نرخ‌های همین نوع بدهی‌ها برای افراد ساکن این کشور است. ذخایر قانونی سپرده‌های به پول ملی افراد غیرمقیم نیز

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-27]

کمتر از میانگین مؤثر نسبت ذخایر قانونی و همچنین کمتر از نرخ‌های سپرده‌های بیش از ۱,۲ تریلیون ین افراد مقیم است.

لتونی از سال ۲۰۰۵ تا سال ۲۰۱۴ تمایز ذخایر قانونی را برای بدهی‌های بانک‌های غیرمقیم اعمال می‌کرد. این تمایز به این صورت بود که نرخ بالاتری برای بدهی‌های باسررسید کمتر از ۲ سال نسبت به بدهی‌های بلندمدت‌تر در نظر می‌گرفت. این نوع ذخایر با پیوستن لتونی به منطقه یورو حذف شد. از آن زمان به بعد، ذخایر با نرخی کمتر از نرخ سیاستی (پاداش ذخیره) و به پول ملی نگهداری می‌شود.

پرو ذخایر قانونی را به روش‌های مختلفی از جمله بر اساس سررسید (کوتاه‌مدت در مقابل بلندمدت)، واحد پولی و محل اقامت متمایز می‌کند. برای مثال، این کشور نرخ ۵۰ درصد را برای ذخایر قانونی بدهی‌های ارزی کوتاه‌مدت افراد غیرمقیم اعمال می‌کند. در گذشته، پرو ذخایر قانونی را بابت بدهی‌های ارزی بلندمدت افراد غیرمقیم و همچنین سپرده‌های به پول ملی افراد غیرمقیم اعمال می‌کرد. در این کشور، اعمال ذخایر قانونی خاص برای افراد غیرمقیم، پس از بحران مالی جهانی مطرح شد.

رومانی سابقه اعمال ذخایر قانونی بالا برای بدهی‌های ارزی و بدهی‌های به پول ملی را دارد. این ابزارها به منظور تثبیت کانال‌های سنتی انتقال پول در شرایط رونق تورمی[۱] و جریان‌های سرمایه بزرگ استفاده شده است. بر این اساس، ذخایر قانونی بدهی‌های ارزی در سال ۲۰۰۸ به ۴۰ درصد رسید. از سال ۲۰۱۴، با توجه به کاهش پایدار وام‌دهی ارزی و برای نزدیک‌تر کردن چارچوب ذخایر قانونی رومانی با رویه‌های منطقه یورو، این کشور ذخایر قانونی ارزی را در مورد بدهی‌های کوتاه‌مدت به ۸ درصد در سال ۲۰۱۷ کاهش داد. در حال حاضر در روانی بابت نگهداری ذخایر قانونی پاداش داده می‌شود و واحد پولی ذخایر نگهداری‌شده باید با واحد پولی بدهی مطابقت داشته باشد. نگهداری ذخایر قانونی برای شعب بانک‌های خارجی فعال در رومانی نیز الزامی است.

روسیه ذخایر قانونی را بر اساس واحد پولی (ارز در مقابل پول ملی)، ملیت ماهیت طرف مقابل (اشخاص حقیقی در مقابل اشخاص حقوقی)، ماهیت بانک مقیم (بانک‌های کوچک در مقابل بانک‌های بزرگ)، سررسید (سررسید کمتر یا بیشتر از ۳ سال) و محل اقامت متمایز می‌کند. نگهداری ذخایر قانونی در این کشور در مورد تمامی بدهی‌ها الزامی است. این ذخایر پاداشی ندارند و باید بر اساس پول ملی نگهداری شوند. بدهی‌های ارزی معمولا نسبت به بدهی‌های بر حسب روبل، نرخ ذخیره بالاتری دارند. هدف از اجرای این سیاست، مقابله با دلاری شدن در بخش بانکی و کاهش ریسک‌های ارزی است. در روسیه فقط در مورد بدهی‌های بر حسب روبل در بانک‌های

۱. Overheated Economy

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-27]

کوچک، نرخ‌های متفاوتی برای بدهی‌های افراد غیرمقیم و مقیم اعمال می‌شود. هدف از این سیاست، تشویق اشخاص حقوقی مقیم به سپرده‌گذاری روبل در این نوع بانک‌ها است.

ترکیه بر اساس واحد پولی (ارز در مقابل پول ملی)، سررید و نوع بدهی به تمایز ذخایر قانونی می‌پردازد. بدهی‌ها به بانک مرکزی، خزانه‌داری، بانک‌های داخلی و دفاتر مرکزی و شعب بانک‌هایی که در ترکیه به موجب قراردادهای بین‌المللی تأسیس شده‌اند، از تعهدات مشمول ذخایر قانونی مستثنی هستند. ترکیه برای بدهی‌های اصلی (سپرده‌ها و وجوه مشارکتی) و غیر اصلی (سایر)، ذخایر قانونی جداگانه تعیین می‌کند. کلیه ذخایر قانونی مشمول پاداش بوده و با نرخی کمتر از نرخ سیاستی نگهداری شده و مطابق با تحولات نرخ بهره مرجع در بازارهای بین‌المللی تعدیل می‌شوند. ذخایر قانونی در خصوص بدهی‌های ارزی به‌طور قابل ملاحظه‌ای در مقایسه با بدهی‌های بر حسب لیر، به ویژه در خصوص بدهی‌های کوتاه‌مدت، بالاتر است. ترکیه در تعیین ذخایر قانونی، سپرده‌ها و وجوه مشارکت از بانک‌های غیر مقیم را به عنوان بدهی‌های غیر اصلی، همراه با سایر بدهی‌ها مانند وام ها و اوراق بهادار تعریف می‌کند. به نحوی‌که ذخایر قانونی در سررسیدهای مختلف را عموماً نسبت به سایر سپرده‌ها و وجوه مشارکتی، بالاتر در نظر می‌گیرد. زیرا برداشت این نوع سپرده‌ها در شرایط بحرانی محتمل‌تر است. واحد پولی ذخایر نگهداری شده در این کشور مطابق با واحد پولی بدهی است.

۴- جمع‌بندی

در بررسی تجارب کشورهای مختلف در خصوص سیستم ذخایر قانونی، نتایج حاکی از آن است که بیست و چهار کشور از سی کشور عضو OECD ذخایر قانونی را برای تأثیرگذاری بر تقاضای نقدینگی سیستم‌های بانکی خود اعمال می‌کنند. از این تعداد، دوازده کشور عضو اتحادیه اقتصادی و پولی اروپا (EMU) نیز هستند. شباهت‌ها و تفاوت‌هایی بین سیستم ذخایر قانونی در این دوازده کشور عضو OECD و غیر عضو EMU وجود دارد. به‌طور کلی این سیستم‌ها را می‌توان تقریباً به سه گروه تقسیم کرد: ۱) گروه اول شامل پنج سیستم ذخیره قاونی بسیار ناهمگون (سیستم‌های موجود در ژاپن، کره جنوبی، سوئیس، ترکیه و ایالات متحده)، ۲) گروه دوم شامل شش سیستم ذخیره قانونی بسیار مشابه (سیستم‌های موجود در جمهوری چک، مجارستان، ایسلند، لهستان و اسلواکی)، و ۳) گروه سوم شامل دو سیستم متمایز ذخیره قانونی (سیستم‌های موجود در مکزیک و انگلیس).

این در حالی است که همه کشورهای عضو EMU از یک سیستم واحد در خصوص ذخایر قانونی (ذخایر حداقلی) استفاده می‌کنند. بانک‌ها در این سیستم باید مطمئن شوند که سطح

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-27]

میانگین ذخایر در حساب جاری آن‌ها، حداقل ذخایر قانونی را در طول دوره نگهداری برآورده می‌کند.

در ایران نیز مطابق شیوه‌نامه ابلاغی بانک مرکزی، نسبت سپرده قانونی برای سپرده‌های مشمول معادل ۱۰ درصد در نظر گرفته شده است. محاسبه و نگهداری سپرده قانونی نزد بانک مرکزی به صورت میانگین‌گیری از مانده روزهای دوره محاسبه و دوره نگهداری اجرا می‌شود. دوره محاسبه و دوره نگهداری سپرده قانونی، هر کدام ۱۴ روز و شامل کلیه روزهای کاری و تعطیل می‌باشند.

به‌طور کلی باید گفت ساختار ذخایر قانونی به دلیل تفاوت در اولویت‌بندی اهداف سیاستی، از کشوری به کشور دیگر متفاوت است. مقامات پولی در مواردی به منظور کاهش رونق اعتباری، طولانی‌تر کردن سررسید بدهی‌های بانک‌ها (از طریق تمایز نرخ‌ها بر اساس سررسید بدهی‌ها)، تغییر ترکیب بدهی‌ها یا محدود کردن عدم تطابق ارزی (اخذ نرخ بالاتر از بدهی‌های ارزی) از ذخایر قانونی متمایز استفاده کرده‌اند. ذخایر قانونی متمایز بر اساس ارز نیز در برخی موارد برای کاهش دلاری شدن سیستم مالی استفاده شده است. همچنین، ذخایر قانونی متمایز بر اساس واحد پولی یا محل اقامت به عنوان ابزار مدیریت جریان سرمایه به صراحت در زمینه افزایش جریان سرمایه مورد استفاده قرار گرفته است.

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-27]

منابع

۱. بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، قانون پولی و بانکی کشور، مصوب ۱۳۵۱ (با آخرین اصلاحات تا ۱۳۹۹).

۲. بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، شیوه‌نامه نحوه محاسبه و نگهداری سپرده قانونی بر اساس میانگین‌گیری، مصوب ۱۳۹۹.

3. ECB Data Portal
4. Federico, P., Vegh, C. A., & Vuletin, G. (2014). *Reserve requirement policy over the business cycle* (No. w20612). National Bureau of economic research.
5. Gray, M. S. (2011). *Central bank balances and reserve requirements*. International Monetary Fund.
6. Montoro, C., & Moreno, R. (2011). The use of reserve requirements as a policy instrument in Latin America. *BIS Quarterly Review, March*.
7. O'Brien, Y. Y. C. (2007). Reserve requirement systems in OECD countries.
8. Organization for Economic Co-Operation and Development (OECD). (2018). Reserve Requirements: Current Use, Motivations and Practical Considerations. *OECD technical note on the use and motivations of reserve requirements as a policy tool.*
9. Regulation (EU) 2021/378 of the European Central Bank of 22 January 2021 on the application of minimum reserve requirements (recast) (ECB/2021/1).
10. Terrier, M. G., Valdes, M. R. O., Mora, M. C. E. T., Chan-Lau, M. J. A., Valdovinos, C. F., Garcia-Escribano, M. M., ... & Walker, W. C. (2011). Policy instruments to lean against the wind in Latin America.

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-27]

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-27]